

СУЧАСНИЙ МЕДІАПРОСТІР ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

MODERN MEDIA SPACE AS A MEANS OF FORMING SOCIAL COMPETENCE OF CHILDREN OF ELDERLY PRESCHOOL AGE

Стаття присвячена одній з актуальних проблем виховання дітей старшого дошкільного віку – формуванню соціальної компетентності засобами сучасного медіапростору. Зокрема, розкривається сутність таких понять як «соціальна компетентність», «медіапростір», «медіаосвіта», «медіаграмотність» та ін. Основна увага зосереджується на уточненні змісту поняття «соціальна компетентність дитини старшого дошкільного віку» (проявляється у здатності до соціальної активності, гуманістичної спрямованості та ефективної взаємодії з соціальним середовищем та включає вміння адаптуватися до змінних соціальних умов, орієнтуватися в соціальних ситуаціях, правильно визначати емоційний стан себе та інших, а також обрати адекватні способи спілкування та реалізовувати їх у міжособистісних стосунках), його структури (емоційний, мотиваційний, характерологічний компоненти) та педагогічних умов формування (цілеспрямована діяльність закладу дошкільної освіти, створення єдиного простору розвитку дитини та організація її різноманітної діяльності), спрямованих на створення гармонійного середовища, яке допомагає дітям адаптуватися до сучасного медіапростору та розвивати соціальні навички, необхідні для повноцінного функціонування в суспільстві. Обґрунтовано взаємозв'язок медіаосвіти, медіаграмотності, медіакультури дошкільника з сучасним медіапростором, який розкривається через їх взаємодію у формуванні у дитини здатності ефективно сприймати, аналізувати та використовувати медійну інформацію.

Доведено, що сучасний медіапростір, за умови врахування можливих ризиків перебування в ньому дітей старшого дошкільного віку, відіграє значну роль у формуванні соціальної компетентності дітей старшого дошкільного віку шляхом: забезпечення доступу до різноманітної інформації; сприяння розвитку комунікативних навичок; впливу на формування емпатії; підтримки творчого розвитку; організації навчання через гру; розширення соціальних зв'язків дитини.

Ключові слова: діти старшого дошкільного віку, соціальна компетентність, медіапростір, медіаосвіта, медіа грамотність.

The article is devoted to one of the urgent problems of raising children of senior preschool age – the formation of social competence by means of modern media space. In particular, the essence of such concepts as “social competence”, “media space”, “media education”, “media literacy”, etc. is revealed. The main focus is on clarifying the content of the concept of “social competence of a child of senior preschool age” (manifested in the ability to be socially active, humanistically oriented and effectively interact with the social environment and includes the ability to adapt to changing social conditions, navigate social situations, correctly determine the emotional state of oneself and others, as well as choose adequate ways of communication and implement them in interpersonal relationships), its structure (emotional, motivational, characterological components) and pedagogical conditions of formation (purposeful activity of a preschool educational institution, creation of a single space for the development of the child and organization of its diverse activities), aimed at creating a harmonious environment that helps children adapt to the modern media space and develop social skills necessary for full functioning in society. The relationship between media education, media literacy, media culture of a preschooler with the modern media space is substantiated, which is revealed through their interaction in the formation of a child's ability to effectively perceive, analyze and use media information.

It is proven that the modern media space, taking into account the possible risks of children of senior preschool age staying in it, plays a significant role in the formation of social competence of children of senior preschool age by: providing access to a variety of information; promoting the development of communication skills; influencing the formation of empathy; supporting creative development; organizing learning through play; expanding the child's social ties.

Key words: children of senior preschool age, social competence, media space, media education, media literacy.

УДК 37.01

DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2025/79.1.44>

Канарова О.В.,

канд. пед. наук,
доцент кафедри дошкільної освіти
і соціальної роботи
Мелітопольського державного
педагогічного університету
імені Богдана Хмельницького
(Запоріжжя, Україна)

Вознюк А.А.,

ст. викладач кафедри дошкільної освіти
Державного вищого навчального
закладу «Донбаський державний
педагогічний університет»

Ілішова О.М.,

канд. пед. наук,
доцент кафедри дошкільної освіти
Бердянського державного педагогічного
університету (Запоріжжя, Україна)

Постановка проблеми. Актуальність проблеми впливу сучасного медіапростору на формування соціальної компетентності дітей старшого дошкільного віку зумовлена кількома ключовими факторами. Сучасні діти все більше часу проводять з цифровими пристроями, що впливає на їхній соціальний досвід. Телебачення, Інтернет, соціальні мережі та відеоігри стають важливими джерелами інформації та соціального навчання. Відтак, медіаконтент має значний вплив на формування цінностей, поведінкових моделей і соціальних норм. Важливо взяти до уваги і той

факт, що діти дошкільного віку особливо вразливі до зовнішніх впливів, оскільки в цей період закладаються основи їхнього світогляду, коли діти починають усвідомлювати соціальні взаємодії. Медіапростір може або сприяти розвитку критичного мислення через доступ до різноманітної інформації, або навпаки – формувати спрощені або викривлені уявлення про світ, призводити до агресії або ізоляції. Таким чином, вплив медіапростору на дітей старшого дошкільного віку є актуальною темою для досліджень і розвитку освітніх стратегій, спрямованих на формування

гармонійної особистості в умовах сучасного інформаційного суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

В Україні проблема формування соціальної компетентності дітей старшого дошкільного віку досліджується багатьма науковцями, кожен з яких розглядає різні аспекти цього питання.

Складові та визначальні чинники формування соціальної компетентності дитини дошкільного віку представлені в роботах О. Кожухівської, О. Максимової та ін. Формування основ соціальної компетентності дітей 5–6-ти років засобами казки в дошкільних навчальних закладах досліджували І. Воротинцева, О. Литвишко.

Вплив засобів масової інформації на розвиток дитини висвітлено в творах класика педагогіки В. Сухомлинського, а також у численних дослідженнях українських науковців, зокрема Р. Даниляк, В. Лизанчука, О. Невмержицької, Д. Попової, Т. Поясок, В. Скотного, Л. Чорної, С. Шандрук, П. Щербаня та інших. У їхніх працях підкреслюється недостатнє використання потенціалу медіа, зокрема друкованих видань, у вихованні дітей, а також необхідність усунення низькоякісної медійної продукції.

Особливу увагу вчених і педагогів-практиків привертає дошкільна медіаосвіта, яка розглядається в роботах Н. Ключко, К. Крутий, Т. Степанової та інших.

Суттєвим є інтерес науковців і до проблема впливу медіапростору на розвиток дітей старшого дошкільного віку. Зокрема, О. Подліняєва та А. Хоменко обґрунтували наслідки впливу медіапростору на дітей дошкільного віку та окреслили шляхи забезпечення їхньої медіабезпеки.

О. Вознесенська розглядала вікові особливості взаємодії дитини з медіа та вплив медіапростору на світогляд, розвиток та психологічне благополуччя дитини дошкільного віку. О. Петрунко аналізувала соціалізаційні можливості мас-медіа та ризики медіа-соціалізації дітей дошкільного віку.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Водночас проблема впливу сучасного медіапростору на формування соціальної компетентності дітей старшого дошкільного віку досліджена недостатньо.

Мета статті – проаналізувати особливості сучасного медіапростору як засобу формування соціальної компетентності дітей старшого дошкільного віку.

Виклад основного матеріалу. Для дитини старшого дошкільного віку характерними є психофізичні та особистісні досягнення, які проявляються у відносній автономності, самостійності у поведінці, готовності вирішувати прості побутові завдання, організовувати доступні види діяльності, а також у налагодженій взаємодії з однолітками та дорослими. Одним із важливих досягнень

цього віку також є формування соціальної компетентності.

Задля уточнення її змісту, актуалізуємо визначення поняття «соціалізація».

Т. Кравченко визначає соціалізацію як «процес засвоєння дитиною норм, правил, цінностей, моделей поведінки, формування основних параметрів особистості завдяки включенню в суспільне життя і творче виконання соціальних ролей» [7, с. 43]. І. Бех у своїх дослідженнях процесу соціалізації підкреслює, що високі моральні, естетичні та інтелектуальні почуття, які характеризують розвинену дорослу особистість і здатні надихати її на великі справи та благородні вчинки, не є природженими. Вони формуються і розвиваються саме у період дитинства [1].

Науковці підходять до терміну «соціалізація» як до складного процесу формування особистості, що відбувається через засвоєння норм, правил, цінностей і моделей поведінки та розглядається як комплексний процес, що включає як стихійне, так і цілеспрямоване засвоєння соціального досвіду, сприяючи розвитку особистості в контексті суспільства. Соціальний досвід, який сприяє саморозвитку та самореалізації дитини, формуючи її соціальну компетентність, як основу соціалізації розглядають також А. Богуш, Л. Варяниця, Н. Гавриш [3].

Уточнимо сутність поняття «соціальна компетентність» дітей старшого дошкільного віку.

І. Бех описує психологічну структуру феномену «компетентність» як процес, у якому людина на певному етапі вікового розвитку засвоює різні практичні способи діяльності (комунікативні, соціально-кооперативні, предметно-перетворювальні тощо). Ці способи допомагають їй спочатку функціонувати в найближчому соціальному оточенні, а згодом – у ширшому середовищі, через метод проб і помилок або наслідування. У результаті формуються навички та вміння використовувати ці способи в конкретних ситуаціях, а також відповідні емпіричні знання [2, с. 26–27].

І. Холковська розглядає соціальну компетентність молодших школярів як складову ключових компетентностей, що відображає цінності, знання, вміння, здібності та особистісні якості, які забезпечують активність дитини у взаємодії з соціокультурною реальністю і сприяють формуванню інтеріоризованого соціального досвіду [12].

Як інтегральну властивість особистості, що охоплює емоційні, мотиваційні та характерологічні компоненти і проявляється через соціальну активність та гуманістичну спрямованість, трактують соціальну компетентність Н. Гавриш, А. Богуш, Л. Варяниця [3, с. 201].

М. Докторович, досліджуючи соціальну компетентність підлітків, розуміє її як здатність особистості адаптуватися до постійно змінних соціальних

умов і ефективно взаємодіяти з соціальним середовищем [4, с. 25]. Вважаємо, що і дітей старшого дошкільного віку таке трактування досліджуваного феномену є актуальним.

С. Курінна, досліджуючи соціально-комунікативну компетентність дітей шести-семи років, визначає її як здатність ефективно взаємодіяти з оточуючими у міжособистісних стосунках і включає до її складу уміння орієнтуватися в соціальних ситуаціях, правильно визначати емоційний стан себе та інших, а також обирати й застосовувати адекватні способи спілкування під час взаємодії [9, с. 10].

Узагальнюючи різні підходи до визначення терміна «соціальна компетентність дитини старшого дошкільного віку», можна зробити висновок, що науковці трактують її як інтегральну властивість, що охоплює емоційні, мотиваційні та характерологічні компоненти. Вона проявляється у здатності дитини до соціальної активності, гуманістичної спрямованості та ефективної взаємодії з оточенням. У цьому віці соціальна компетентність включає вміння адаптуватися до змінних умов соціального середовища, орієнтуватися в різних соціальних ситуаціях, вибирати відповідні способи спілкування та успішно реалізовувати їх у взаємодії з однолітками та дорослими.

Соціальна компетентність дошкільника має інтегративний характер і включає кілька ключових компонентів, зміст яких, як зауважує О. Максимова, охоплює знання як результат духовної та практичної діяльності людей, виражений у формі системи фактів, уявлень, правил, законів і теорій; уміння належно виконувати певні дії, що формується через багаторазові тренування та створення умов для виконання цих дій не лише в звичних, а й у змінених ситуаціях; ставлення, тобто стійке емоційне налаштування дитини, пов'язане з її потребами, мотивами, цінностями і проявлене в поведінці [10].

Слід зауважити, що визначені компоненти соціальної компетентності дошкільника знаходяться на стадії формування, є нестійкими та залежать від дорослих, їхнього вміння зацікавити дитину навколишнім світом, організувати спілкування, допомогти зрозуміти систему цінностей, прийнятих у суспільстві, і сформувати відповідні моделі поведінки та емоційного реагування.

Аналізуючи підхід С. Кондратюк та В. Бутенко [5, с. 47] до обґрунтування педагогічних умов, необхідних для формування у дошкільника певного рівня соціальної компетентності у контексті вирішення проблеми впливу медіапростору на формування досліджуваної компетентності, можна виділити кілька важливих аспектів:

- цілеспрямована діяльність закладу дошкільної освіти. Для протидії негативному впливу медіапростору важливо, щоб заклад дошкільної

освіти мав чітко визначену стратегію формування соціальної компетентності, що включає впровадження програм медіаосвіти, які допомагають дітям критично сприймати інформацію, розвивати емпатію та вміння співпрацювати;

- створення єдиного простору розвитку дитини. Формування соціальної компетентності потребує узгодженої роботи не тільки в межах дошкільного закладу, а й із залученням інших суб'єктів соціального оточення, таких як сім'я, місцева громада, культурні та освітні установи, що створює відкрити освітню систему, де дитина може навчатися соціальних норм і правил у різних контекстах;

- організація різноманітної діяльності дитини. Значення має як вільна, так і спеціально організована діяльність. Взаємодія з однолітками та дорослими в різних соціальних ситуаціях дозволяє дітям набути практичних соціальних навичок. Це важливо для активного включення в соціальні відносини та формування ініціативності, що допомагає уникнути проблем, пов'язаних із надмірним перебуванням у віртуальному світі.

Педагогічні умови, запропоновані С. Кондратюк і В. Бутенко, спрямовані на створення гармонійного середовища, яке допомагає дітям адаптуватися до сучасного медіапростору та розвивати соціальні навички, необхідні для повноцінного функціонування в суспільстві.

Отже, сучасні дошкільники активно освоюють медіапростір, який є невід'ємною частиною життя дошкільнят: він оточує їх удома (перегляд телевізора, робота з планшетом тощо), у дитячому садку (використання ІКТ), під час пересування з дитсадка додому чи до інших закладів (різноманітний рекламний контент) тощо. Якість взаємодії з медіапростором є двозначною. З одного боку, потреби дітей формують медіапростір, визначаючи контент і способи його споживання через різноманітні пристрої, адаптовані до вікових особливостей. З іншого боку, медіапростір впливає на формування потреб дитини, її художньо-естетичні вподобання, духовно-моральні цінності, загалом визначаючи напрямки її соціалізації.

З кінця ХХ століття в закладах освіти починає поширюватися термін «медіаосвіта». У новій редакції Концепції впровадження медіаосвіти в Україні він визначається як складова освітнього процесу, яка спрямована на формування медіакультури в суспільстві, підготовку особистості до безпечної та ефективної взаємодії з сучасними медіа, що включає як традиційні засоби масової інформації (друковані видання, радіо, кіно, телебачення), так і новітні (Інтернет, мобільна телефонія), з урахуванням розвитку інформаційно-комунікаційних технологій [6].

І. Кузьма узагальнює, що термін «медіаосвіта» розглядається нині як педагогічний напрямок, що вивчає закономірності масової комунікації; як

практика підготовки дітей до ефективної взаємодії з новітніми технічними засобами; як науково-освітня сфера, метою якої є допомога індивідам у формуванні психологічного захисту від маніпуляцій з боку медіа, а також у розвитку інформаційної культури. А також як процес розвитку особистості через медіа з метою формування культури спілкування, критичного мислення, творчих і комунікативних здібностей, навчання самовираженню за допомогою медіатехніки [8, с. 11–12].

Як зауважує І. Кузьма, медіаосвіту в закладах дошкільної освіти можна трактувати як частину освітнього процесу з трикомпонентною структурою: навчання про медіа, навчання через медіа та для медіа. Реалізується вона через партнерство вихователів, батьків, дітей і передбачає формування критичного, усвідомленого та відповідального сприйняття інформації всіма учасниками взаємодії [8, с. 12].

У Концепції впровадження медіаосвіти медіаграмотність визначається як складова медіакультури, що включає вміння користуватися інформаційно-комунікативною технікою, висловлювати себе через медіа, здобувати і критично оцінювати інформацію, розрізняти реальність і її віртуальні симуляції, а також розуміти владу, міфи й типи контролю, які культивують медіа [6].

Таким чином, медіаграмотність розглядається як результат медіаосвіти.

Близьким до поняття медіаграмотність є поняття інформаційна грамотність. Хоча ці поняття схожі, між ними є принципова відмінність: інформаційна грамотність передбачає вміння працювати з різними видами документальних інформаційних ресурсів і текстами (друкованими та електронними документами). Медіаграмотність, натомість, зосереджується на освоєнні медіатекстів, таких як телепередачі, відеокліпи, фільми, сайти тощо, де основну роль відіграють зображення, візуальні образи та зорові ряди. Така особливість медіатекстів є особливо важливою для дошкільнят, оскільки, в силу вікової специфіки, вони краще сприймають візуальні образи, ніж текстову інформацію. Завдяки розширеним можливостям самостійного управління функціями девайсів медіапростір має значну перевагу для дошкільнят порівняно з іншими способами отримання інформації, наприклад, читанням книг.

Взаємозв'язок між поняттями медіаосвіти, медіаграмотність, медіакультура дошкільника та медіапростір розкривається через їхню взаємодію у формуванні у дитини здатності ефективно сприймати, аналізувати та використовувати медійну інформацію. Медіапростір – це середовище, в якому функціонують різноманітні медіа, створюючи інформаційне поле, що впливає на розвиток дитини. Медіаграмотність допомагає дитині розуміти, критично аналізувати та використовувати

медіаконтент, формуючи навички орієнтування у медіапросторі. Медіакультура визначає систему цінностей, норм і правил, які впливають на сприйняття інформації, формуючи поведінку та моральні норми. Медіаосвіта – охоплює розвиток вміння аналізувати медіатексти, розуміти механізми впливу медіа на суспільство і особистість, а також навчання використанню медіазасобів для самовираження. Відповідно медіаосвіта, сприяючи формуванню медіакультури та медіаграмотності, готує особистість до свідомого і безпечного функціонування в медіапросторі, де інформація може бути маніпулятивною чи недостовірною. Крім того, медіаосвіта може допомогти вирішити такі серйозні проблеми, що виникають у дітей під час перебування в медіапросторі, як: втрата пізнавальних інтересів; зниження активності та якості інтелектуальної діяльності; «лінощі» психічних процесів (уваги, пам'яті, уяви); наслідування дітьми асоціальної поведінки персонажів з віртуального світу; «віртуалізація» реального життя дітей, що призводить до руйнування соціальних зв'язків [11, с. 121].

Висновки. Відтак, проведений аналіз дає підстави стверджувати, що сучасний медіапростір, за умов врахування можливих ризиків перебування в ньому дітей старшого дошкільного віку, відіграє значну роль у формуванні їхньої соціальної компетентності шляхом: забезпечення доступу до різноманітної інформації, яка сприяє розвитку кругозору, розуміння навколишнього світу та суспільних норм; сприяння розвитку комунікативних навичок (використання інтерактивних платформ та мультимедійних додатків допомагає дітям розвивати мовлення, вчитися виражати свої думки та емоції, що є важливою складовою соціальної компетентності); впливу на формування емпатії (завдяки доступу до мультфільмів, історій та програм, які висвітлюють різні ситуації і взаємодії між людьми, діти вчаться розуміти почуття інших, співпереживати, що сприяє розвитку емоційного інтелекту); підтримки творчого розвитку (медіаплатформи надають інструменти для створення власного контенту (малювання, створення відео, музики), що сприяє самовираженню та соціалізації через спільну творчість з однолітками); організації навчання через гру, що допомагає дітям навчатися соціальних норм та правил поведінки та полегшує адаптацію у соціумі; розширення соціальних зв'язків (завдяки медіа діти можуть спілкуватися з ровесниками не лише в реальному житті, а й онлайн, що розвиває їхні соціальні навички та вміння взаємодіяти з іншими).

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бех І. Д. Виховання особистості [Текст]: у 2 кн. Кн. 2: Особистісно орієнтований підхід: науково-практичні засади. К.: Либідь, 2003. 344 с.

2. Бех І.Д. Теоретико-прикладний сенс компетентнісного підходу в педагогіці. Педагогіка і психологія. 2009. № 2 (63). С. 26–31.
3. Богуш А.М. Діти і соціум: особливості соціалізації дітей дошкільного віку та молодшого шкільного віку: монографія / А.М. Богуш, Л.О. Варяниця, Н.В. Гавриш та ін.; наук. ред. А. М. Богу ; за заг. ред. Н. В. Гавриш. Луганськ: Альма-матер, 2006. 368 с.
4. Докторович М.О. Формування соціальної компетентності старшого підлітка з неповної сім'ї. Автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук. зі спец. 13.00.05. Київ. 2007. 19 с.
5. Кондратюк С.М., Бутенко В.Г. Особливості формування соціальної компетентності дітей старшого дошкільного віку. Вісник Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького. Серія: «Педагогічні науки». 2019. Вип. 12. С. 44–51.
6. Концепція впровадження медіаосвіти в Україні (нова редакція). URL: http://osvita.mediasapiens.ua/mediaprosvita/mediaosvita/kontseptsiya_vprovadzhennya_mediaosviti_v_ukraini_nova_redaktsiy
7. Кравченко Т.В. Соціалізація дітей шкільного віку у взаємодії сім'ї і школи. Монографія. Київ, 2009. 416 с.
8. Кузьма І.І. Формування медіаграмотності дітей старшого дошкільного віку: теорія і технологія: монографія / За наук. ред. проф. Чайки В.М. Тернопіль: Осадця Ю.В., 2019. 188 с.
9. Курінна С.М. Особливості соціалізації дітей шести-семи років в різних умовах життєдіяльності: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.05 / Курінна Світлана Миколаївна. Слов'янський держ. педагогічний ун-т. Словянськ, 2004. 246 с.
10. Максимова О.О. Формування соціальної компетентності дитини дошкільного віку як запорука її успішної адаптації до навчання в школі. Педагогічна освіта: теорія і практика. Збірник наукових праць / Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка; Інститут педагогіки НАПН України [гол. ред. Лабунець В.М.]. Вип. 20 (1-2016). Ч. 2. Кам'янець-Подільський, 2016. С. 229–234.
11. Подліняєва О., Хоменко А. Діти та медіапростір: вплив і захист. Педагогічні науки та освіта. 2023. Вип. XLII–XLIII. С. 119–124.
12. Холковська І.Л. Соціальна компетентність як умова успішної самореалізації особистості. Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені М. Коцюбинського. Серія: Педагогіка і психологія. Вінниця, 2016. Вип. 47. С. 63–67.